

Põhjamaade arhiivialane koostöö

Põhjamaades viidatakse pidulikes kõnedes sageli aastale 1397. Sel aastal loodi kuninganna Margareta valitsuse all Kalmari unioon, valitsusliit kolme Põhjala kuningriigi, Taani, Rootsi ja Norra vahel. Unioon püsis aastani 1523, kui Rootsi – ja sinna kuulunud Soome – löi Taani monarhiast vägivaldselt lahku. Kalmari uniooni meenutati suurejooneliste pidustustega aastal 1997, mil selle loomisest möödus 600 aastat. Pidutsejateks olid nüüd viis iseseisvat riiki – Taani, Norra, Rootsi, Soome ja Island – ning kolm autonoomset territooriumi: Gröönimaa, Fääri saared ja Ahvenamaa.

Samal, 1997. aastal peeti Turus 18. Põhjamaade arhiivipäevi, ja on iseenesestmõistetav, et osa ettekannete teemasid oli pühendatud Põhjalale ning võimalustele laiendada ja süvendada arhiivialast koostööd. Kuuma suvelõpu meeleolus pidas Rantasipi hotelli kongressisaalis peaettekande “Põhjamaade arhiivialane koostöö globaliseeruvus maailmas” Lundi maakonnaarhiivi arhivaar Anna Svensson – rootsi keeles on see oluliselt laiendatud kujul trükitud arhiivipäevade kogumikus “Rapporter till de 18. Nordiska Arkivdagarna” (Turku, 1997, lk. 13–66). Tegemist on Põhjala arhiivinduse hetkel kõige põhjapanevama käsitlusega.

Põhjamaade arhiivialane koostöö on osa väga mitmekülgsest ja laiast koostöövõrgust, kuid täiesti oma, professionist tuleneva iseloomuga. Koostöö algas juba 18. sajandil, kui Taani riigiarhiivi eelkäija, *Gehejmearkivet*i juhataja sooritas 1753–1754 pika reisi Rootsi, Soome ja Baltimaadesse, eesmärgiks teha ära kirju arhiivaalidest, mis puudutavad Taani vanemat ajalugu. Hiljem olid need eelkõige maakonnaarhiivide asutamise ja arhiivide ehitustehnilised küsimused, mis viisid kontaktideni Taani, Rootsi, Norra ja Soome vahel.

Tasapisi arenev koostöö puudutas pikka aega ainult arhiivijuhatajaid – tänapäevast kõikidel tasanditel toimivat koostöötarvidust sel ajal veel ei tuntud. Sidemete pidamist hõlbustas asjaolu, et arhiiviasutused olid neljas riigis ühesugused ja arhiivaarideks ajaloolased. Erinevusi oli eelkõige arusaamises avalikkusest ja administreerimisest. Eriti viimatimainitud saadi Taanis–Norras sootuks teisiti aru kui Rootsis–Soomes.

Põhjamaade arhiivipäevad

Põhjamaade ühistöö laienes juhatajate harvade kohtumiste kõrval suuremaid rühmi puudutavaks Põhjamaade ajaloolaste päevadeks. Esimesed Põhjamaade ajaloolaste päevad toimusid 1905. aastal Lundis meeleolus, mida varjutas Rootsi ja Norra uniooni kokkuvarisemine. Aga kuna sõda ei puhkenud, siis paranesid ka ajaloolaste suhted ja 1930. aastatel tärkas mõte täiendada kohtumisi veel päevapikkuste arhiivipäevadega. Mõtte algataja oli Soome riigiarhiivaar Kaarlo Blomstedt, ning 1935. aastal kutsuski Rootsi, seekordne korraldajamaa, naabrid pärast ajaloolaste päevi arhiivipäevale. Üritus õnnestus väga hästi: kohal oli 60–70 arhiivaari Põhjamaadest (ja Eestist!), kes arutasid erialaseid küsimusi seinast-seina.

Põhjamaade ajaloolaste päevad ja Põhjamaade arhiivipäevad olid seotud rohkem kui 60 aastat. Need toimusid ikka samal ajal ja samas kohas, mis oli kasulik nii reisikuludid kui ka vastastikust mõju silmas pidades. Arhiivipäevi peeti aastatel 1939 (Kopenhaagenis), 1948 (Lillehammeris), 1951 (Göteborgis), 1954 (Turus), 1957 (Århusis), 1961 (Malmös ja Lundis), 1964 (Bergenis), 1967 (Helsingis), 1974 (Uppsalas), 1977 (Oslos), 1981 (Helsingis), 1984 (Ebeltoftis), 1987 (Reykjavikis), 1991 (Härnösandis), 1994 (Hamaris), 1997 (Turus), 2000 (Århusis), ja aastal 2003 korraldatakse need Reykjavikis. Ajaloolaste ja arhiivaaride päevade koospidamine lõppes Turus 1997. aastal, mil ajaloolaste kohtumine korraldati Tampere – tõsi küll nii, et ühelt ürituselt oli võimalik teisele sõita... Viimaneги nabanöör katkes aga järgmisel kongressil Århusis aastal 2000, mil ajaloolased otsustasid küll kohtuda samas linnas, aga alles aasta hiljem.

Millest Põhjamaade arhiivipäevadel on räägitud? Peaaegu kõigest, võib Anna Svenssoni ajaloolise uurimuse põhjal väita. Uurimistöö, koolitus, arhiivihooned, eraarhiivid, näituste korraldamine, hindamine, asjaajamine, publitseerimine – kõike seda on käsitletud nii üksiklaual kui ka korraga. 1967. aastal esimest korda programmis olnud elektrooniline andmetöötlus on saanud aja jooksul üha tähelepanuväärsema koha, nii et elektroonilise arhiveerimise küsimused on arhiivipäevadel üheks valitsevaks teemaks olnud vähemalt paari aastakümne vältel.

Nagu Põhjamaades tavaks, on osavõtjad rääkinud emakeeles, välja arvatud soomlased, kes on rääkinud rootsi keelt. Soomlaste meelest on segakeel diskussioonid viimastel aastatel keeruliseks muutnud, sest eriti raske on aru saada

taani keelest. Taanlased räägivad kiiresti ja palju, ning on unustanud vanema sugupõlve hea tava rääkida arusaadavat nn. skandinaavia keelt! Lahendust ei ole nähtud ka üleminekus inglise keelele (mis oleks Põhjamaade aadete vastane), vaid tõlkimises, mida ongi ühisistungitel kasutatud. Alates 1981. aasta arhiivipäevadest on üritus jagatud plenaarosaks, kus kuulatakse ühiselt ettekandeid üldteemadel, ja väiksemateks töörühmadeks või paneelideks, kus eri valdkondade asjatundjad käsitlevad kitsamaid probleeme. Sünkroontõlget on majanduslikel põhjustel võimalik kasutada siiski ainult plenaaristungitel.

Aasta-aastalt on Põhjamaade arhiivaride päevad kasvanud üha suuremaks erialaseks ürituseks. Kui algaastatel oli osavõtjate arv 50–60 ringis, siis 1981 ületati kahesaja ja 1997 kolmesaja viiekümne osavõtja piir. Sel korral Turus peetud arhiivipäevadel olid kohal ka kuus vaatlejat kolmest Balti riigist. Nende hulgas olid tollane Eesti riigiarhiivar Jaak Rand ja praegune arhiivinõunik Tiit Arumäe, kes olid päev varem Helsingis alla kirjutanud Cederbergi stipendiumi asutamiskokkuleppele.

Ühine uudisteleht

Põhjamaade arhiivialase koostöö konkreetne tulemus on arhiivide ühisväljaanne Nordisk Arkivnyt. Väljaande esimene number ilmus trükist 1956. aastal ja selle toimetaja oli taanlane Harald Jørgensen, kes oli väljaande eesotsas kuni 1982. aastani. Tema kujundatud on ka väljaande tänaseni püsinud põhiprintsiibid – tegemist on uudistelehega, mis lubab Põhjamaade arhiivaridel jälgida erialaseid sündmusi naabermaades.

Aastast 1987 on peatoimetaja ametikoht liikunud ühelt Põhjamaalt teisele ja on praegusel hetkel Soomes. Vastutav toimetaja on Pertti Hakala, kes paneb väljaande kokku teistelt Põhjamaade toimetajatelt saadud materjalide põhjal. Mingil määral on ilmunud muidki ühisväljaandeid, nagu näiteks aastatel 1972–1981 ilmunud sari “Nordisk arkivkundskab”, mis avaldas teatmaterjale erinevate valdkondade kohta, sealhulgas esimese Põhjamaade arhiivisõnastiku.

Koosolekud, koosolekud

Siin tuleb mainida eelkõige iga-aastaseid Põhjamaade riigiarhiivaride kohtumisi. Neid on peetud regulaarselt alates 1960. aastatest. Kohtumisel annab iga riigiarhiivar ülevaate oma maa möödunud aasta jooksul toimunud sündmus-

test. Riigiarhiivaride kohtumisi on viimasel ajal peetud Visbys, Kopenhaagenis, Bergenis, Mikkelis, Reykjavíkis jm., kusjuures nendega on sageli kaasnenud mõne ajalooliselt huvitava paiga külastamine. Kohtumisi on püütud pidada mitetraditsioonilisel viisil ja kollegiaalselt, mida on kergendanud asjaolu, et riigiarhiivarid tunnevad üksteist juba aastaid või isegi aastakümneid, ja seetõttu on kohtumistel vanade sõprade jälle-
nagemise rõõmus iseloom.

Muidugi on see eeskujuks olnud ka Põhjamaade maakonnaarhiivaridele. Maakonnaarhiivide juhatajate kohtumised on siiski suhteliselt uus, 1991. aastast alguse saanud nähtus. Need on rohkem seminarilaadsed, ja mitmest neist on jäänud põhjalikud protokollid või nn. toorväljanded. Viimased sellised päevad peeti eelmisel kevadel Oulus, kus võõrustajaks oli maakonnaarhiivi juhataja Samuli Onnela.

Lisaks arhiivijuhtide kohtumistele on aga Põhjamaade koostöös olulised küllaltki tihti toimuvad asjatundjate kokkusaamised. Spetsialistide ühistööd on kõrgelennuliselt nimetatud ka *Nordisk Arkivakademiks*, sest see tähendab sageli kursuse põhimõttele rajatud ühiskoolitust või kõrgetasemelist arvamuste vahetamist. Kohtumistel on teemaks olnud näiteks elektrooniliste teabekandjate areng, elektrooniline asjaajamine ja selle säilitamine, dokumentide hindamine, eraarhiivide strateegia väljatöötamine, arhiiviterminoloogia arendamine ning ühtlustamine jne.

Asjatundjate kohtumised on erinevalt teistest Põhjamaade kohtumistest rahvusvahelise ma iseloomuga. Neid peetakse spontaanselt, siis kui ilmneb vajadus.

Ametnike vahetus

Oluline ühistöövorm on olnud Põhjamaade-vaheline ametnikevahetus. Algatajaks oli siin Taani, kes 1960. aastatel kutsus Põhjamaade kolleege kuuajalisele enesetäiendusele *Rigsarkivet*’isse Kopenhaagenis. Hiljem on eri valdkondi puudutav vahetus olnud küllaltki mitmekesine ning osavõtjate hinnangul peetakse seda väga oluliseks ja silmaringi laiendavaks. Vahetust on rahastatud mitmest allikast, aga põhimõtteks on olnud, et vahetuses osalev arhiiviametnik säilitab kodumaal saadava palga ja saab lisaks veel mõne avaliku stipendiumi ehk siis vastava summa teda vastuvõtvalt arhiiviasutuselt. Stipendiume on saadud kas Letterstedi fondilt, Soome-Rootsi kultuurkapitalilt ja viimasel ajal sageli Rahvusvaheli-

selt Isikute Vahetuse Keskuselt (CIMO), kuigi neid on üha raskem ja raskem saada. Võib-olla on teiste erialade esindajad, kes viljelevad samuti Põhjamaade vahelist koostööd, siin arhivaaridest edukamad. Viimasel ajal on Soome tihti vahetanud ametnikke Rootsi ja eriti Norra suunas, samas ei ole sellist koostööd Taani või Islandiga.

Teisi koostöövõimalusi

Kõikides Põhjamaades on arhivaale kopeeritud, filmitud ja neid naabermaadega vahetatud. Ajaloolise arengu tõttu on see keskendunud ühelt poolt Taani ja Norra, teisalt Rootsi ja Soome vahelistele suurprojektidele. Nimetatud tegevussuuna valgustamine vääraks eraldi uurimust – nagu ka ajaloolaste külaskäigud naabermaade arhiividesse. Tähelepanuväärne koostöö – aga ka eriarvamused – jäävad käesolevas artiklis ainult äramärkimise tasandile.

Tuleb mainida ka 1990. aastatel toimunud Põhjamaade küllaltki suuri ühisettevõtmisi taasiseisevunud Baltimaades. Suhted taastati aastatel 1989–1990 ja neid on jõudnud erinevast vaatevinklist kirjeldada juba õige mitmed. Suurem osa kontaktidest on olnud bilateraalsed: üks Põhjamaa korraldas reisi, näituse või koolituse kolmes Balti riigis. 1993. aastal käisid siiski kõikide Põhja- ja Baltimaade arhiivijuhatajad Helsingis ühisel nõupidamisel ja järgmisel aastal järgnes kõikide Põhjamaade riigiarhivaaride või nende asetäitjate reis Baltimaadesse. Märkimisväärne oli Soome eestvõtmisel 1995. aastal Pärnus toimunud seminar, kus olid esindatud kõik osapooled (välja arvatud Taani), mille teemaks oli hindamine.

Sümmeetriline ja ebasümmeetriline Põhjala

Uurides Põhjamaade koostööd, ja ka arhiivialast koostööd, on põhjust silmas pidada, et selle geograafilise piirkonna erinevates kohtades saadakse Põhjalast aru isemoodi. Põhjamaade suurim riik on Rootsi – iga kolmas Põhjala elanik on rootslane –, samas kui taanlasi, norralasi ja soomlasi on vaid kuuendik põhjamaalaslastest ning islandlasi vaid mõni protsent. Rootsi asub Põhjala keskel ja teeb igas suunas võrdselt sõbralikku ja võrdlemisi intensiivset koostööd väiksemate naabritega. Teised Põhjamaad on Rootsi toodetele tähtis turg. Rootsist vaadatu-na näib Põhjala küllaltki sümmeetriline.

Jättes kõrvale Põhjamaade ametliku koostöö, mis oleks nagu viieleheline ristikhein (sinna kuu-lub ka arhiivialane ühistegevus), on Põhjala rah-vaste, sealhulgas rootslaste, sidemed naabritega väga erinevad. Näiteks on soomlastel, kui amet-likud suhted välja arvata, peamiselt kontakte vaid rootslastega. Soomes ongi Põhjamaade koos-tööd pikka aega peetud põhiliselt vaid sideme-teks Rootsiga. Orienteeritus Põhjamaadele, mis otsustati Soome parlamendis 1935. aastal, tä-hendas välispoliitiliselt toetumist ennekõike Rootsile. Samamoodi on Norra koostööpartner olnud eelkõige Taani. Kohalikul tasandil on põh-jamaalisus sisult väga eripalgeline nähtus – Põh-jakaloti¹ piirkonnas on partnerid Rootsi, Norra ja Soome Lapi alad, Skåne ja Själland teevad koostööd üle Öresundi, Ahvenamaa on seotud teisel pool merd Roslageniga, ja nii edasi.

Ametlik Põhjamaade vaheline koostöö ei ar-vesta eriti Põhjalale iseloomulikku ebasümmeet-rilisust ja erinevate piirkondade eri partnereid. Riiklikul tasandil on tegutsetud ikka lähtudes viie (või vähemalt nelja) osaleja ühtekuuluvu-sest ja üksteisemõistmisest. Peale selle tuleb pi-dada meeles, et Põhjamaade koostöö põhineb just keelel ja 19. sajandil sündinud Skandinaavia ühiseleel. Teine põhimõte on seotud demokraa-tia ja rahvusluse väärtustamisega, kuid Skandi-naavia keelte suguluseta oleks see võimatu.

Kari Tarkiainen
(soome keelest
tõlkinud Peep Pillak)

¹ Tundrute ala põhjas (tõlkija).